

Mededelingenblad van de Stichting Judaica Zwolle
Postbus 194, 8000 AD Zwolle
Postgiro 259272

Jaargang 2, Nummer 4

Adar II 5749 - April 1989

Verschijnt viermaal per jaar

- Abonnementsprijs f 10,-

DE JOODSE JAARTELLING door Peter van 't Riet

Volgens de joodse jaartelling leven we op dit moment in het jaar 5749 sinds het begin van de schepping. Trek daar 1988 jaren vanaf (het joodse nieuwjaar viel in de herfst van 1988) en het resultaat is, dat de schepping begon in het jaar 3761 v.C.J. (voor de christelijke jaartelling). Deze jaartelling 'anno mundi' is echter pas sinds de Middeleeuwen in algemeen gebruik gekomen onder de Joden. Zij komt niet voor in de oudere joodse bronnen, zoals Tenach, Apokriefen en Pseudepigraphen. In het oude Israël en het vroege Jodendom werden de jaren anders geteld, dan momenteel het geval is. Ook hadden niet alle groepen in het Jodendom van de Oudheid dezelfde tijdrekening en kalender. We zullen in dit artikel een korte (niet volledige) schets geven van de historische ontwikkelingen rond de jaartelling in het Jodendom. Daarbij moeten we om te beginnen wijzen op het verschil tussen jaartelling en kalender.

Jaartelling en kalender

In het dagelijks leven zijn we er vaak erg aan gewend, dat de jaartelling en de kalender één systeem vormen. Maar jaartelling

ה'אבת ה'הד להקפות

זרת	קביצה	אסה	אצבע	גורל
סבת	הכרי	תתון	ניסן	
חב יום	חשית יום	רח לל	שש לל	
דום	גט	קוט	קו	

אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה	ו	ז	ח	ט	י	יא	יב	יג	יד	טו	טז	יז	יח	יט	כ	כא	כב	כג	כד	כה	כו	כז	כח	כט	ל
אב	ב	ג	ד	ה																									

en kalender hoeven beslist niet op een eenduidige manier aan elkaar gekoppeld te zijn. De kalender is de indeling van de tijd in perioden van min of meer gelijke lengte, zoals dagen, weken, maanden, seizoenen, jaren, enz. Een jaar is weliswaar ook zo'n periode, maar om tot een jaartelling te komen heeft men behalve een of andere kalender een aanvangsjaar nodig, waarmee men het tellen kan beginnen, en een nieuwjaarsdag, waarop het ene jaar in het andere overgaat. De keuze van zo'n aanvangsjaar en nieuwjaarsdag staan in feite los van de vraag, welke kalender men gebruikt.

Zo is de gangbare jaartelling in West-Europa de christelijke jaartelling, waarbij de jaren geteld worden vanaf het (veronderstelde) geboortejaar van Christus. Deze jaartelling is echter pas omstreeks 525 C.J. opgesteld door Dionysius Exiguus op verzoek van paus Johannes I. Daarentegen was de kalender, waarbij de christelijke jaartelling aanvankelijk aansloot, van veel oudere datum. Tot 1582 was dat de 'juliaanse kalender', genoemd naar Julius Caesar (de maand 'juli' is naar hem genoemd), die hem invoerde. Na 1582 werd de juliaanse kalender langzaam maar zeker verdrongen door de gregoriaanse kalender. Beide kalenders zijn zonnekalenders, dat wil zeggen dat de duur van het jaar (365 dagen) zoveel mogelijk de duur van de omloop van de aarde om de zon benadert (365 dagen, 5 uur, 48 minuten en 46 seconden). Het verschil wordt eens in de vier jaar gecorrigeerd door middel van een extra schrikkel dag (29 februari). De twaalf maanden komen niet overeen met de omloop van de maan om de aarde.

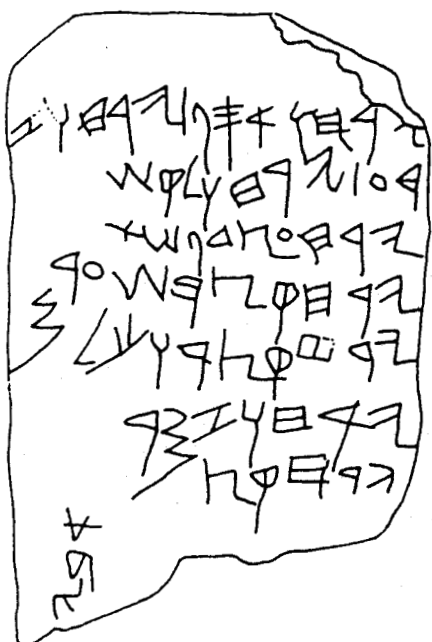
De joodse kalender is in tegenstelling tot de gregoriaanse een maankalender (12 omwentelingen van de maan duren 354 dagen, 8 uur, 48 minuten en 36 seconden). Om het maanjaar aan te passen aan het zonnejaar wordt 7 keer in de 19 jaar een 13e maand (schrikkelmaand) toegevoegd. Het joodse nieuwjaar (Rosj Hasjanah) valt daardoor steeds aan het begin van de herfst, hoewel de dag varieert ten opzichte van de gregoriaanse kalender. Rosj Hasjanah is de dag, waarop het joodse jaar 'verjaart', hoewel het de eerste dag van de zevende maand is (1 Tisjri) en niet de eerste dag van de eerste maand (1 Nisan). Dat is een duidelijk voorbeeld van het feit, dat jaartelling en kalender twee verschillende zaken zijn. Het Jodendom kent trouwens vier verschillende nieuwjaarsdagen, die waarschijnlijk te maken hebben met vroegere kalenders of vroegere vormen van jaartelling. Zo is er:

- het nieuwjaar voor de (joodse) koningen en religieuze feesten op 1 Nisan;
- het nieuwjaar voor de tienden van het vee op 1 Eloel;
- het nieuwjaar voor jaren, sjabbatjaren, jubeljaren en aanplantingen (Rosj Hasjana) op 1 Tisjri;
- het nieuwjaar der bomen (Toe Bisjwat) op 15 Sjewat.

We zullen ons in het navolgende beperken tot het probleem van de jaartelling en kalenderproblemen slechts aanstippen voor zo ver dat nodig is.

Jaartelling in het Israël van de koningentijd

Voor het tellen van de jaren waren in de Oudheid verschillende systemen in omloop. Meestal telde men vanaf een bijzondere gebeurtenis, die het maatschappelijke of politieke leven diepgaand beïnvloedde. Deed er zich zo'n volgende gebeurtenis

Kalender uit Gezer uit ca. 900 v.C.J. De tekst luidt: 'Twee maanden inzamelen. Twee maanden zaaien. Twee maanden nagras. Eén maand vlassnijden. Eén maand gersteoogst. Eén maand oogsten en meten. Twee maanden druiven snoeien. Eén maand zomervruchten.'

voor, dan begon men soms opnieuw te tellen. Heel vaak werd de troonsbestijging van een koning als beginpunt gebruikt voor het tellen van de jaren. Dit was bijvoorbeeld het geval in Babylonië en Egypte. Ook in de koninkrijken Israël en Juda was dit de gangbare methode. Het eerste voorbeeld daarvan vinden we in de verhalen over de bouw van de eerste tempel, waarin gesproken wordt over het 4e en 11e regeringsjaar van koning Salomo (1 Kon. 6:37-38). Ook verder in de boeken 1 en 2 Koningen treft men een dergelijke telling der jaren voortdurend aan. Een probleem bij het interpreteren van de gegevens is, dat niet steeds duidelijk is, of het jaar waarin een koning de troon besteeg, werd geteld als het eerste jaar (z.g. voor-datering), of dat het eerste volledige regeringsjaar als het eerste jaar gold (z.g. na-datering).

Jaartelling na de Babilonische Ballingschap

In de tijd na de Babilonische Ballingschap waren Israël en Juda geen zelfstandige koninkrijken meer. Beide landstreken maakten deel uit van het Perzische Rijk. De oude methode van jaartelling werd voortgezet, maar nu werd er gerekend naar de regeringsjaren van de perzische koningen (Hag. 1:1; Zach. 1:1, 7).

In de hellenistische tijd, die volgde op de perzische overheersing, werd deze wijze van telling vervangen door de tijdrekening van de Seleuciden. De Seleuciden vormden de dynastie, die in het gebied van Syrië tot Babylonië Alexander de Grote opvolgde na het uiteenvallen van diens rijk. Ze werden genoemd naar hun stichter Seleucus, een van Alexanders generaals. Zij regeerden vanuit Antiochië en lieten hun jaartelling

beginnen in 312 v.C.J., het jaar waarin zij hun heerschappij definitief vestigden. Dit was de eerste jaartelling met een vast beginpunt, die vrij algemeen door Joden gebruikt zou gaan worden. Reeds in de boeken van de Makkabeeën is waarschijnlijk sprake van deze jaartelling (1 Mak. 4:52; 7:1; 10:1, 21; 13:51; 16:14). Daarnaast komen we in deze boeken de hasmonese jaartelling tegen, die begint in het jaar 142 of 143 v.C.J., toen de hogepriester Simeon de Hasmoneeër zichzelf tot koning over Israël uitriep.

Aan het eind van de 1e eeuw C.J. kwam er onder de Joden een telling in gebruik, die begon bij de 9e van de maand Av in het jaar 70 C.J., de dag van de verwoesting van de tweede tempel. Uit vondsten van munten is gebleken, dat er ook bevrijdingsjaartellingen werden geproklameerd, die telden vanaf 66 en 132 C.J., de beginjaren van de twee grootste Joodse opstanden tegen de Romeinen. De seleucidische jaartelling bleef echter tot in de Middeleeuwen overheersend onder de Joden. In het oosten bleef zij zelfs tot in de 16e eeuw in gebruik.

Jaartelling in de oerverhalen in de Tora

Geheel los van bovenstaande wijze van jaartelling treffen we in de oerverhalen van de Tora (met name in Genesis) een telling aan van de levensjaren van Adam en zijn nakomelingen. Steeds is vermeld hoe oud de vaders waren bij de geboorte van hun zonen (b.v. in Gen. 5). Uit deze gegevens is het mogelijk een chronologie op te stellen van het begin van de schepping tot aan de uittocht uit Egypte. In 1 Kon. 6:1 vinden we dan de verbindende schakel tussen de uittocht en de koningentijd. Gezien de verschillende getallen die voorkomen in de Hebreeuwse (Masoretische), de Samaritaanse en de Griekse teksten van Tenach moeten er in het oude Jodendom verschillende tradities hebben bestaan over deze chronologie. In het Boek der Jubileeën (± 150 v.C.J.) is deze chronologie uitgewerkt tot een systeem van jubileeën of wereldperioden.

Onder invloed van het bruisende messianisme in de eerste eeuw C.J. kwamen er allerlei getallenspekulaties op gang. De jaren werden geteld vanaf het begin van de schepping en de geschiedenis werd daarbij ingedeeld in perioden. De groepering der Essenen bijvoorbeeld deelde de wereldgeschiedenis in in twee perioden van 2100 jaren. Men meende te leven aan het einde van de tweede periode vlak voor het plaatsvinden van grote gebeurtenissen, die de derde periode van 2100 jaren zouden inluiden. Deze derde periode zou de messiaanse tijd zijn.

Toch heeft de chronologie 'anno mundi' in de Oudheid nooit geleid tot het ontstaan van een jaartelling in de eigenlijke zin van het woord. Zo'n jaartelling is er pas gekomen in het Jodendom van de late Oudheid en de Middeleeuwen.

Het ontstaan van de huidige joodse jaartelling

Het oudste en belangrijkste rabbijnse geschrift, waarin we een jaartelling vanaf het begin van de schepping tegenkomen, is de 'Seder Olam' (De Orde van de Wereld). Dit geschrift werd volgens de Talmoed samengesteld door Jose Ben Chalafta in de 2e eeuw C.J. De auteur van dit werk was kennelijk de eerste, die een jaartelling 'anno mundi' ook werkelijk als jaartelling gebruikte. Zijn chronologie loopt van de schepping tot de tijd van Bar

Kochba (ca. 135 C.J.). Deze jaartelling in Seder Olam is gebaseerd op een interpretatie van bijbelse gegevens en rabbijnse tradities. Volgens deze laatste duurde de periode van de tweede tempel 420 jaren. De Seder Olam verdeelt deze periode in 34 jaren voor de perzische heerschappij, 180 voor de griekse overheersing, 103 jaren voor de Makkabeeën (Hasmoneeën) en 103 jaren voor de Herodianen. Tellen we met deze aantallen terug van 70 C.J., dan zou de tweede tempel in 350 v.C.J. gereed zijn gekomen en niet in 516 v.C.J. Met name de 34 jaren voor de perzische tijd na de bouw van de tweede tempel leveren het grote verschil op met de chronologie van de moderne historici, die hiervoor 184 jaren berekenen.

Allerlei pogingen zijn gedaan deze verschillen te verklaren als onjuiste interpretaties van gegevens. Het is echter de vraag of men daarmee een dergelijke jaartelling recht doet. Tenslotte ging het de oude rabbijnen niet om geschiedschrijving in de moderne wetenschappelijke zin van het woord. Eerder moet men een dergelijke jaartelling interpreteren als een weergave van een bepaalde godsdienstige visie op de werkelijkheid. Het gaat de auteur erom Gods bemoeienis met de werkelijkheid duidelijk te maken als een drijvende kracht met een rythmische werking van opbouw, afbraak en wederopbouw. Vandaar dat perioden vaak de uitkomst van speciale vermenigvuldigingen zijn ($420 = 6 \times 70$) of even lang zijn als andere, aanverwante perioden (103 jaren Makkabeeën en 103 jaren Herodianen). Parallellisme en symmetrie zijn rabbijnse middelen om historische gegevens zo te ordenen, dat zij een bepaalde visie op de werkelijkheid tot uitdrukking brengen.

Haar definitieve vorm heeft de joodse jaartelling gekregen in de loop van de Middeleeuwen. In de 9e eeuw C.J. werd zij steeds populairder onder de Joden. Verschillende rabbijnse berekeningen lieten deze jaartelling beginnen in de herfst van een van de jaren 3762 tot 3758 v.C.J. Vanaf de 12e eeuw echter werd het een algemeen aanvaarde traditie, dat de schepping van de wereld is begonnen op 7 oktober (1 Tisjri) 3761 v.C.J. Deze chronologie is gebaseerd op tijdsaanduidingen in Tenach en op berekeningen die worden gevonden in de vroege na-bijbelse joodse literatuur.

De waarde van de joodse jaartelling

Levend met een wetenschappelijk wereldbeeld kan men zich afvragen, wat de waarde van de joodse jaartelling is voor de moderne mens, die immers gewend is over de ouderdom van de wereld en het heelal eerder te denken in miljoenen dan in duizenden jaren. Men moet de joodse jaartelling echter niet opvatten als een technisch-wetenschappelijk instrument, waarmee men de historie in kaart kan brengen. De waarde van deze jaartelling 'anno mundi' ligt niet zo zeer in het verleden dan wel in het heden. De joodse jaartelling is een manier om heel concreet de wereld waarin wij leven, te verbinden met de eerste kolommen van de Tora, die leven geeft aan degenen die haar doen, in deze wereld en in de komende wereld (Pirké Avot 6:7).

Literatuur

Encyclopaedia Judaica, Deel 16, 4e druk, Jeruzalem, 1978, Onder: Supplementary Entries, Chronology.

JUDAICA-AGENDA ZWOLLE EN OMGEVING - VOORJAAR 1989
Samenstelling: Stichting Judaica Zwolle

- ma 03/04   Vrij Leerhuis 2, 11e avond
 wo 05/04   Genootschap Nederland-Israël, Afdeling Zwolle.
 Mevr. A.R. Barwahser-Elte uit Dalfsen spreekt over
 'Martin Buber en het Chassidisme'. Tijd: 19.30 uur.
 Plaats: Synagoge, Schoutenstraat 14, Zwolle.
- ma 10/04   Cursus Hebreeuws 2, 14e avond
 di 11/04   Genootschap Nederland-Israël, Afdeling Kampen.
 Jaarvergadering. De heren Brinkman uit Kampen
 zullen vertellen over hun verblijf in Israël en
 daarbij dia's vertonen. Tijd: 20.00 uur. Plaats:
 Zaal Hanzestad, Oudestraat 135, Kampen.
- do 13/04   Cursus Hebreeuws 1, 16e avond.
- ma 17/04   Vrij Leerhuis 2, 12e avond
 do 20/04   Pesach, 1e dag
 vr 21/04   Pesach, 2e dag
- ma 24/04   Cursus Hebreeuws 2, 15e avond
 wo 26/04   Pesach, 7e dag
 do 27/04   Pesach, 8e dag
- di 02/05   Jom Hasjoah (Herdenking Holocaust)
 do 04/05   Dodenherdenking
 vr 05/05   Bevrijdingsdag
- ma 08/05   Cursus Hebreeuws 2, 16e avond
 wo 10/05   Jom Ha'atsmaoet (Onafhankelijkheidsdag Israël)
 do 11/05   Cursus Hebreeuws 1, 17e avond
- wo 17/05   Genootschap Nederland-Israël, Afdeling Zwolle. Jom-
 Ha'atsmaoet-viering. Na een korte toespraak van de
 heer Jacques Moëd, voorzitter van de Nederlandse
 Zionisten Bond, volgt een feestelijk muzikaal
 programma. Informatie over tijd en plaats is te
 verkrijgen bij de secretaris, tel. 038-536647.
- ma 22/05   Cursus Hebreeuws 2, 17e avond
 di 23/05   Lag Ba'omer (33e dag van de Omer-telling)
 do 25/05   Cursus Hebreeuws 1, 19e avond
- ma 29/05   Cursus Hebreeuws 2, 18e avond
 do 01/06   Cursus Hebreeuws 1, 20e avond
 vr 02/06   Jom Jeroesjalajim (Hereniging van Jeruzalem)
- ma 05/06   Cursus Hebreeuws 2, 19e avond
 vr 09/06   Sjawoe'ot (Wekenfeest) 1e dag
 za 10/06   Sjawoe'ot 2e dag
- ma 12/06   Cursus Hebreeuws 2, 20e avond
 do 15/06   Cursus Hebreeuws 1 (inhaalavond 23/03)
- ma 19/06   Cursus Hebreeuws 2 (inhaalavond 05/12)

EEN KORTE TERUGBLIK

Hoewel het seizoen ook voor onze stichting nog niet is afgelopen, blikken we er alvast even op terug. Verheugend was de groei van het aantal cursussen van drie vorig jaar naar vijf dit seizoen (tweemaal Hebreeuws en driemaal leerhuis). De cursisten kwamen bovendien uit een veel groter gebied rond Zwolle. Door de nogal kleine omvang van de gevorderdengroepen zijn de financiën echter wel sterk onder druk komen te staan. Enige verhoging van het cursusgeld zal daarom volgend cursusjaar niet te voorkomen zijn. Ook het aantal abonnementen op het Judaica-Bulletin gaf een groei te zien. De oplage is momenteel 150 exemplaren.

Aan erg veel nieuwe activiteiten is het bestuur dit jaar niet toegekomen. De groei van het aantal cursussen nam veel van onze aandacht in beslag. En omdat de restauratie van de synagoge nog in volle gang was, viel er aan grotere evenementen dan cursussen niet te denken.

Vooruitkijkend naar volgend seizoen zullen we trachten een cursusprogramma te maken van ongeveer dezelfde omvang als het huidige. Daarnaast zijn er plannen voor andersoortige activiteiten. Het bestuur kan wel enige hulp gebruiken. Cursisten die ideeën hebben over nieuw te ontwikkelen activiteiten, of die wel willen helpen in de sfeer van de cursuscoördinatie of de huishoudelijke werkzaamheden, kunnen dat kenbaar maken bij Jaap Hagedoorn (038-659354), Cees Verdonk (038-539283) of Peter van 't Riet (038-536647).

JOODSE BAROK-MUZIEK

Enige tijd geleden verscheen onder de titel 'Musique Judéo-Baroque' een compact-disk met Hebreeuwse cantates van de componisten Rossi, Saladin en Grosso (HMA 1901021). De muziek is op en top barok, terwijl de teksten Hebreeuws zijn. Een opmerkelijke gewaardiging voor wie bij joodse muziek altijd dacht aan synagogale gezangen of jiddische liederen. Uit de begeleidende tekst van Joël Cohen noteren we het volgende.

Ondanks de beperkingen die hen werden opgelegd en die zij zichzelf oplegden, ondergingen de Joden van Europa vele invloeden van de dominante niet-joodse cultuur waarin zij leefden. In het bijzonder in het Italië van de Renaissance was de joodse gemeenschap vrijer en minder verdrukt dan in Noord-Europa. De humanisten diskussieerden er met geleerde rabbijnen over filosofie en theologie en vele Joden bewogen zich in de christelijke samenleving als muzikanten en dansers.

Dat was ook het geval met de familie Rossi uit Mantua, een heel geslacht van musici, waarvan Salamone Rossi de belangrijkste was. Van hem is opgenomen de cantate 'Sjirim Asjer Lisjlohmoh' (De Liederen van Salomo), gepubliceerd in Venetië in 1622. Het is een serie psalmen en gebeden in het Hebreeuws op toenmalige italiaanse muziek. Verder zijn te horen 'Canticum Hebraicum' van Louis Saladin (ca. 1670) en 'Cantata Ebraica' van Carlo Grossi (1681).

Mocht u niet aan een van onze cursussen deelnemen, maar wel geïnteresseerd zijn in toezending van het Judaica-Bulletin, dan kunt u zich daarop abonneren door f 10,- over te maken op ons gironummer 259272, t.n.v. Stichting Judaica Zwolle, p/a Zandkreek 9, 8032 JL Zwolle.

Het volgende artikel is overgenomen uit 'Levend Joods Geloof', Blad van de Liberaal Joodse Gemeenten in Nederland.

Wij lezen . . .

Lessen in 'LERNEN' van Rabbijn Gradwohl

Het proces van secularisatie, het loskomen van 'kerk' en geloof, is in onze westerse – eens christelijke – wereld ver voortgeschreden. Wij joden, levend in en met die wereld, doen al lang hard mee met dit verschijnsel. De maatschappelijke relevantie van de religie staat ook in onze kring niet hoog aangeschreven. Weliswaar is er in onze dagen een reactie op gang gekomen, die onder andere tot uiting komt in een toename van de aanhang van een zich agressief manifesterende ultra-orthodoxie, maar van een op moderne leest geschoeide herleving van het godsdienstig besef is in onze maatschappij nog weinig te merken.

Niettemin is er blijkbaar een toeneemende en wellicht blijvende belangstelling voor de Bijbel, en meer in het bijzonder voor Tenach – de 'Hebreeuwse Bijbel' –, als men althans het aantal boeken dat daarover verschijnt en de toeloop naar de vele leerhuizen als maatstaf mag nemen. Bijzondere aandacht krijgt de Tora. Haar positie als basisboek van de gehele westerse beschaving, voor joden, christenen en humanisten vindt in onze verwarde wereld steeds meer erkenning. Met die erkenning breekt het begrip door voor de wijze waarop wij joden al bijna twintig eeuwen met die Tora omgaan. Na eeuwen van minachting en verguizing van de joodse benadering van deze cultuurschat, zomede van de waarde van de gehele 'Mondelinge Leer' als beschavingsdocument, wil men thans meelesen met de leraren van Talmoeed en Midrasj en met de vele joodse verklaarders, die in die

twintig eeuwen hun licht op de 'leer der waarheid' hebben laten schijnen. Vandaar de toeloop naar leerhuizen, de belangstelling voor een uitgave als 'Tenachon' van Eli Whitlau en Yehoeda Aschkenasy en vandaar die stroom van boeken en boekjes over de joodse benadering van de Tora-tekst en alles wat daarvan is afgeleid.

Nu ligt er weer één voor ons, van de hand van **Dr. Roland Gradwohl**, die rabbijn was in Bern, tegenwoordig in Israël woont en zeer actief is als publicist.

'Achter de eenvoudige betekenis van de tora-tekst gaat de verborgen betekenis schuil' zegt hij in zijn voorwoord van dit onlangs in Nederlandse vertaling verschenen boek, dat de titel '**Uit Joodse bronnen, Verklaring bij vijf Genesisteksten**' draagt. Het is eigenlijk zwart op wit 'lernen' van vijf teksten uit de eerste twaalf hoofdstukken van Beresjiet, wat Gradwohl met zijn lezers doet. Tegelijk is het een soort handleiding van hoe dit lernen moet plaatsvinden, met een zeer uitvoerige verklarende opsomming van de literatuur waaraan de verklaringen zijn ontleend. Vooraf gaat een gedegen inleiding, waarin wordt uiteengezet hoe de joodse 'bijbelexegese' werkt. Gradwohl laat zien waarvoor de aanvullende informatie nodig en nuttig is, hoe het kwartet 'pesjat, remez, derasj, sod' (woordverklaring, aanwijzing, diepere samenhang, verborgen betekenis) functioneert om tot een werkelijk begrip van de tekst en de bedoeling daarvan te geraken. Verder bevat deze inleiding een duidelijke uiteenzetting van de exegese, zoals die van ouds in het jodendom wordt beoefend. Daarop volgt een vrij uitvoerig, behoorlijk compleet historisch overzicht van de commentaren en van de plaats van de auteurs daarvan in de geschiedenis. Dit gedeelte van het boek is een samenvatting van een brok kultuurgeschiedenis van het jodendom, dat een beter lot heeft verdiend dan samengeperst te worden in een vijftiental kleine bladzijden van een inleiding. Zeer terecht is de uitdrukkelijke mededeling dat hier geen sprake is van een afgesloten proces, maar dat deze wijze van tora-studie en verklaring nog altijd doorgaat, overal waar joden wonen, waarbij de resultaten van het meest moderne weten-

schappelijk onderzoek mede in de exegese betrokken worden.

De vijf volgens dit traditionele patroon behandelde tekstgedeelten zijn uit Beresjiet, telkens het begin van de hoofdstukken 3 (de paradijsvloek), 4 (Kain en Abel), 8 (het einde van de zondvloed), 11 (de toren) en 12 (de opdracht aan Abram). Het patroon is telkens dat eerst de tekst wordt gelezen, die daarna wordt geplaatst in zijn kontekst van het hele tora-verhaal. Vervolgens worden de kernwoorden van de hebreeuwse tekst opgesomd en zo nodig verklaard, dan volgt de exegese, pesjat en derasj, en tenslotte presenteert Gradwohl een stukje toepassing van het geleerde op de eigen tijd, de levensles die uit het behandelde is te trekken. Dit alles vrij uitvoerig, met vermelding van de bronnen en achtergronden en bijzonderheden over de vroegere verklaarders. Zeer veel aandacht wordt besteed aan de formuleringen in de te, aan wat men de 'letterlijkheid' zou kunnen noemen, waarbij de lezers, die niet zo thuis zijn in het hebreeuws op duidelijke wijze wegwijs worden gemaakt. Een rijke keuze van midrasjiem verhoogt de leesbaarheid.

Dit boekje wordt gekenmerkt door zijn grondigheid, met behoud van een smakelijke vlotte presentatie. Rabbijn Gradwohl heeft het resultaat van een grote hoeveelheid speurwerk in deze nog geen honderd bladzijden samengesperst, soms lijkt hij op een verteller, die buiten adem raakt van zijn eigen verhaal. De uitvoerige, logisch ingedeelde literatuurlijst waarmee het boekje besluit is zeer nuttig voor lezers die nog wat verder willen studeren.

Peter van 't Riet heeft een prettig leesbare Nederlandse vertaling geleverd, waarbij **Dr. Willem Zuidema** adviezen heeft gegeven over de transkriptie van het Hebreeuws, wat tot gevolg heeft dat hierover nu eens alleen maar goeds valt te vermelden.

M.G.

Dr. Ronald Gradwohl. Uit joodse bronnen. Verklaring bij vijf Genesisteksten. Vertaling Peter van 't Riet (adviezen m.b.t. transkriptie: Willem Zuidema. 1988, Uitgeverij Boekencentrum b.v. 's Gravenhage. ISBN 90 239 0425 7 / CIP. Prijs f 18.90.